

Kisdi Barbara

HÁBORÍTATLANUL
A modern otthonszülés értelmezése

PhD. dolgozat tézisei
Konzulens: Dr. Vargyas Gábor CSc.

PÉCS
2011

Ezúton szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik munkámban segítettek, támogattak, biztattak.

Tisztelettel megköszönöm témavezetőm, Dr. Vargyas Gábor kitartó támogatását, szakmai és emberi segítségét és bizalmát.

Hálás vagyok családom, férjem és gyermekeim türelméért, biztatásáért és kitartásáért.

Köszönettel tartozom dr. Geréb Ágnesnek és valamennyi otthonszülő édesanyának, aki munkámat segítette. Amikor azon gondolkodtam, hogy milyen úton-módon ismerkedhetnék meg olyan asszonyokkal, akik otthon hozták világra gyermeküket, eszembe jutott a háborítatlan szülést támogatók honlapja, így aztán szerkesztettem egy felhívást, amellyel rájuk bízam magamat. Amint a felhívásom felkerült a honlapra, naponta jöttek a levelek és a telefonok, amelyben az édesanyák vagy leendő édesanyák felajánlották segítségüket, amiért itt és most is szeretném kifejezni legmélyebb hálámat.

Szintén köszönöm a segítséget mindazon dúláknak, akik polgári foglalkozásuk és önkéntes munkájuk mellett még rám is időt szakítottak, és álltak interjúim elébe, különösképpen pedig Velkei Évának.

Az építő, aprólékos kritikákért és hasznos szakmai tanácsokért Schadt Mária szociológusnak és Hesz Ágnes antropológusnak tartozom köszönettel, hasonlóképpen Vidacs Bea és Farkas Judit antropológusoknak.

Hálával gondolok a Pécsi Tudományegyetem Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékére, amely lehetőséget, szakmai és emberi támogatást nyújtott a dolgozat elkészítéséhez, s munkahelyemre, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szociológia Tanszékére, hogy a dolgozat elkészültét erkölcsileg, emberileg támogatta.

Továbbá nagy köszönettel tartozom fáradtságos munkájáért Branyiczkiné Géczy Gabriellának, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetőjének.

Bevezetés

Az otthonszülés mint kutatási téma jelen pillanatban igen aktuálissá vált. 2011. márciusában több mint 20 év vajúdás után megszületett az otthonszülés kormányrendelet-szintű szabályozása. Eközben Dr. Geréb Ágnes, a magyarországi otthonszülés bábája ellen első fokon ítéletet hirdetett a bíróság, amelyben halált okozó, foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés vétsége és maradandó fogyatékoságot okozó, foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés vétsége miatt két év letöltendő börtönbüntetést szabott ki. A doktornő fellebbezett, jelenleg házi őrizetben van. Ezek az események a figyelem középpontjába állították az otthonszülést, ami számtalan további kutatási lehetőséget kínál a társadalomtudomány számára is.

Mindezidáig azonban csekély volt az érdeklődés. Válogatni lehetett, hogy hogyan közelítsük meg a kérdést úgy, hogy az képes legyen megmagyarázni a jelenséget a társadalomtudomány nyelvén. Magam úgy találtam, hogy termékeny lehetőséget nyújt, ha az otthonszülés elméleti hátterét az otthonszülők értékrendjén keresztül vizsgálom meg, legalábbis annak egyik tág szegmensén, a gyermekhez, gyermekszüléshez, a szülés és az anyagág, a szülés és a nőiség, illetve az ember és a környezet kapcsolatához fűződő viszonyulásokon keresztül. Az értekezés fókuszában tehát az otthonszülés áll, de pontosabb volna úgy fogalmazni: a gyermekszülés és a születés alternatív értelmezése, illetve azok a nők, akik gyermekük születését „másként” képzelik el. Így tehát a dolgozat egy olyan gondolkodásmódot kíván feltárni, aminek sokkal inkább csupán része az otthonszülés, mintsem annak eredője volna.

A dolgozat témája-az otthonszülés meghatározása

Az előre tervezett modern otthonszülés az egészségügyi rendszerek *alternatív* szektorába tartozik, amely a *biomedikális* szektor mellett, azt kiegészítve létezik elsősorban a nyugati országokban. Kutatásunk tárgya feltétlenül megkülönböztetendő a *hagyományos* otthonszüléstől, ami a „hagyományos” társadalmak jellemzője. A hagyományos otthonszülés segítője a *premodern bába*, aki elsősorban tapasztalati úton szerzi meg a születésegítéshez szükséges tudását, míg a modern otthonszülés feltétele a *bábaság posztmodern* formájának kialakulása. Mindazonáltal az otthonszülés reprezentációjában rendre felmerül a hagyományos társadalmak klasszikus otthoni születeinek és a mai, előre tervezett otthonszülések analógiája, mintegy azonosítva, egymásra utalva a reprodukciós technikák ezen módszereit.

Magam hagyományos otthonszülés alatt a 20. század közepe-vége előtti, modern otthonszülés alatt pedig a 80-90-es évek utáni, illetve a 21. századi otthoni születeket értem. Mivel azonban a történelmi időhöz kötött kategorizálás a különböző társadalmak eltérő gyakorlatai miatt nagyon pontatlan, ezért a megkülönböztetésben nem az időbeliségnek, hanem adott szemléletmód meglétének, illetve a születéstámogatók szerepének van nagy jelentősége.

A jelen értekezés témjaként megjelölt otthonszülésen tehát azt értjük, amikor az anya előre tervezetten, arra felkészülve a saját otthonában vagy egy erre alkalmas helyen, ám nem egészségügyi intézményben kívánja megszülni gyermekét, s ehhez olyan szaksegítséget vesz igénybe, amely kifejezetten erre specializálódott. Otthonszülőknek tekintjük azokat is, akikben a szándék megvan, készülnek is az otthonszülésre, végül azonban – a bába javaslatára – mégis kórházban szülnék. Nem tekintjük otthonszülőnek a fenti értelemben azokat, akik nem erre készülnek, de valamilyen külső ok miatt végül egészségügyi intézeten kívül kénytelenek szülni, és azokat sem, akik úgy szülnék otthon, hogy ahhoz semmilyen

szaksegítséget nem vesznek igénybe. Ezek a megkülönböztetések nagy fontosságot kapnak a statisztikák értelmezésénél.

A kutatás célja

Munkám során arra kerestem a választ, hogy milyen individuális és társadalmi jelentéseket hordoz az otthonszülés, hogy miképpen fogalmazódik meg általa a modernizmus kritikája, illetve, hogy milyen erővonalak mentén bontakozik ki általános mondanivalója. Ennek érdekében értekezésem fő hangsúlyát azon értékek, illetve legitimációul szolgáló források felkutatása, elemzése és értelmezése adják, amelyek az otthonszülést megélő, igényeikkel azt formáló egyének, azaz az otthon szült édesanyák gondolkodásmódját meghatározzák, amelyekbe azok betagozódnak, amelyek a szüléshez, az anyasághoz, a gyermekhez való viszonyukat jellemzik. *Egyrészt* tehát arra vagyok kíváncsi, hogy milyen értékválasztáson keresztül formálódik az az értékrend, amelynek része az otthonszülés. Kutatásom „tárgya” tehát az otthonszülést választó nő, illetve egy szemléletmód, ami a világhoz való viszonyt meghatározza. *Másrészt* az otthonszülés elméleti hátterét adó eszmék, az otthonszülő nők értékválasztása, szemléletmódja és hivatkozásai, illetve orvoslásszociológiai kutatások alapján magyarázatot keresek arra a disszonanciára, amely az otthonszülés kapcsán mind a szüléssel professzionális szinten foglalkozó szakemberekben, mind a közvéleményben rendre megfogalmazódik.

Tanulmányomban nem foglalkozok *behatóbban* az otthonszülés-mozgalmat olyannyira foglalkoztató születechnikai kérdésekkel, hiszen kompetenciám nem terjed ki ezen területekre. Bizonyos szinten mégis szólok róluk, hiszen a mozgalom résztvevőinek azonosságtudatát igen erősen befolyásolják. Nem céлом a szülés két, egymással gyakran szembeállított módját, a technokrata és a holisztikus¹ szülésmodellt *mélysegeiben* összehasonlítani, mert erre a dolgozat keretei nem volnának elegendőek, s társadalomtudományi szempontból nem is látom értelmét, hiszen két eltérő logikai rendszerről van szó. Továbbá – éppen a fentiek miatt – nem céлом az otthonszülésben részt vevő szakemberek tevékenysége körül az elmúlt években kirobbant szakmai és laikus harc tételszerű bemutatása, történetének részletes ismertetése. Noha a tájékoztatás szintjén felrajzolom a történeti hátteret, a dolgozat másról kíván szólni.

A kutatás gyakorlati keretei

Az otthonszülés mint társadalomtudományi jelenség nem áll a tudományos érdeklődés fókuszában. Az otthonszülés elméleti hátterével, a holisztikus szülésmodell pszichológiai-társadalmi vetületeivel foglalkozó írások az otthonszülést csak az egyik lehetséges alternatív szülemódként elemzik (Davis-Floyd – Sargent 1997, Davis-Floyd 2003, Davis-Floyd – Franklin 2005, Kitzinger 2000, 2005), vagy egy bizonyos kulturális aspektusból, mint például Pamela Klassen, aki az otthon szült amerikai nők vallásosságát vizsgálta (Klassen 2001). A magyarországi otthonszüléssel kapcsolatban eddig négy egyetemi (antropológiai, kommunikációelméleti) szakdolgozat született, de ezekből sem bontakozott ki további, hosszú távú vizsgálat.

Feladatomban tartottam tehát az otthonszülés tárgyalásához szükséges elméleti keretek illetve a társadalomtörténeti beágyazottság felrajzolását, az elmélet gyakorlatban való

¹ Robbie Davis-Floyd antropológus által bevezetett fogalompár, amely a technikai megoldásokat alkalmazó medikalizált születesetet és annak szemléletmódját (technokrata szülésmodell), illetve az előzőt csak háttérként felhasználó, alapvetően azonban a női tudásban és a természet működésében bízó szemléletet és gyakorlatot jelenti (holisztikus szülésmodell).

jelenlétének feltérképezését, illetve annak vizsgálatát, hogy ez hogyan csatolódik vissza a társadalom szövetébe.

Az otthonszülésről szóló ismereteimet a szakirodalmi kutatómunkán túl olyan édesanyáktól szereztem be, akik valamennyien a dr. Geréb Ágnes által alapított és általa (és mások által) működtetett Alternatal Alapítvánnyal és a Napvilág Születésházzal állnak kapcsolatban, gyermeküket nála (47 fő) vagy a vele dolgozó bábákkal születték (3 fő), illetve olyan szakemberektől, akik szintén az Alapítványhoz kötődnek.

Az otthon szült nők mondanivalóját igyekeztem olyan interjúrészletekkel illusztrálni, amelyek hűen tükrözik a kimondott szó emocionális dimenzióit is. Az interjúkat részben olyan édesanyákkal készítettem, akiket hólabda módszerrel találtam meg, részben pedig olyanokkal (körülbelül fele-fele arányban), akik maguk jelentkeztek interjúalannak, mivel nem létezik semmiféle jegyzék azokról, akik otthon születtek.

A kutatási adatokról számszerűen: 2005 és 2010 között strukturált interjúkat készítettem 76 alkalommal 50 otthon szült, otthonszülésre készült vagy otthonszülésre készülő nővel. Többségük már szült otthon gyermeket (45 fő), a többiek pedig vagy első (2 fő) vagy többedik gyermeküket (3 fő) készültek otthon szülni. Életkoruk 23 és 44 év között mozog. Adatközlőim körülbelül felével több alkalommal találkoztam. Az interjúkat lehetőség szerint mindig az anya otthonában készítettem, mert az életmód és a gondolkodásmód vallott értékeinek lenyomata figyelhető meg az élettér kialakításában, a szinte mindig jelenlévő gyermek/gyermekek és az anya, a kívülálló számára megfigyelhető kapcsolatában, a szoptatásban, a pelenkázásban, a gyermekjátékokban, az ételekben és az italokban, amelyet a gyermek kap, illetve amellyel megkínálnak, az ottlétem alatt felmerülő hétköznapi cselekvésekben.

További 14 interjút készítettem olyan dúlakkal (asszonytársi laikus segítő), akik – két kivétellel – maguk is otthon születtek, és saját szülésük pozitív vagy negatív élménye a szülés-születés ügyének további szolgálatára sarkalta őket. A 14 dúla közül hat a Magyarországi Dúlák Egyesületének (MODULE) tagja, akik többnyire kórházi születek kísérését vállalják (ám közülük négyen otthon születtek), nyolc pedig otthonszületeket kísér, bár gyakoriak az átfedések.

Részt vettem ezen kívül az Alternatal Alapítvány szülésfelkészítő kurzusán, ahol elsősorban nem a beszélgetésvezetők már több fórumon is megismert mondanója, hanem a jelenlévő kismamák és leendő apák kérdései, aggodalmai, történetei és gondolatai jelentettek a kutató számára fontos forrást, továbblépési motivációt.

Végül, de nem utolsósorban hasznos forrást jelentettek az interneten megjelenő, otthonszüléssel kapcsolatos megnyilatkozások, mint a szülés/születéstörténetek, az internetes fórumok szócsatái, vagy az otthonszülést kommentáló, illetve az otthonszüléshez kötött tragédiák kapcsán az otthonszülésről szóló laikus véleménynyilvánítások és „elemzések”. Az internetes források közül magam a fórumok vitáit vizsgáltam meg alaposabban.

Sajátos helyzetet teremtettek az elmúlt évek eseményei a magyar otthonszülés kapcsán. Három otthonszülésre készülő anya gyermeke meghalt, ami felkeltette a sajtó érdeklődését. Az otthonszülés felé forduló médiaérdeklődés az esetek kapcsán elsősorban a biztonság kérdését feszegeti, meglehetősen szakszerűtlen módon. Ám az események, a Geréb Ágnes elmarasztaló, ma már börtönnel fenyegető szakvélemények megnyilatkoztatásra készítetnek sokakat, megvillantva a véleménykülönbségek mögött meghúzódó értékrendbeli különbségeket. Ugyanakkor a szomorú halálesetek, és a sajtó által nyilvánosságra hozott otthonszületek közben vagy után fellépő komplikációk fellendítették az otthonszülés szabályozásának szakmai-, jogi- és technikai folyamatait, ami húsz év után, 2011-ben hozott értékelhető eredményt.

A dolgozat felépítése

Tanulmányom három nagyobb egységre tagolható. Az első részben azt mutatom be, hogy az otthonszülés, mint kulturális jelenség hogyan képezi részét egy általános társadalomtörténeti folyamatnak. Ehhez felvázolom az orvoslás és a szülészet általános szemléletváltozásait, utalva benne a további, később kifejtett problémákra. Szintén itt mutatom be az otthonszülés jelenlegi helyzetét megmagyarázó-alátámasztó, általánosan – és Magyarországra vonatkoztatva tényszerűen – megfogalmazható elgondolásokat, helyzeteket, véleményeket. Reményeim szerint ezáltal érthetővé és jól megragadható logikai egységbe helyezhetővé válik az otthonszülés mondanivalója, ám nem mint kívülről ráerőltetett ideológia, hanem mint belülről fakadó szükségszerűség. A második részben az interjúk tapasztalatai alapján mutatom be az otthonszülők látásmódját, választásait, értékeit, érvrendszerét és logikai rendszerét, aminek elemzése (a harmadik részben) rávilágít, hogy az otthonszülők gondolkodásmódja nem egy önmagában álló partikuláris, sőt marginális társadalmi csoport értékrendjének kifejeződése, hanem a jórészt posztmodern értékeken nyugvó, humán- és környezettudatos magatartás újraértelmezett elveinek szerves része, amely nem pozitív vagy negatív megítélést kíván, hanem holisztikus vizsgálatot. Ebben az utolsó részben fejtem ki az otthonszülés – előbbiekből következő – társadalmi mondanivalóját, beágyazva azt egy szélesebb értelmezési keretbe, ami a hatalommal, a társadalmi nemekkel és a politikai legitimációkkal áll kapcsolatban.

A kutatás érvényessége

Ami az otthon szült nők jellemzését illeti, kutatásom semmiképpen nem reprezentatív felmérés, nem is kívánt az lenni. Választott módszerem nem is tette volna lehetővé a reprezentativitást. A szakirodalmi adatok, az interneten és a sajtóban olvasható megnyilvánulások, vélemények, érvelések alapján mégis úgy találom, hogy munkám hűen tükrözi az otthon szült nők otthonszülésről, szülésről, gyermekről, nőiségről, a női szerepekről, illetve az ember és a környezet kapcsolatáról való gondolkodását, amely példát kínál arra, hogy milyen alternatív életszemléleteket hívhat létre a modern világ technokrata látásmódja.

Az otthonszülés témája számos olyan további kérdést is felvet, amit nem volt módomban vizsgálni. Ilyen az apákban élő reprezentáció az otthonszülésről, a közösségépítés folyamata, amelyet csak a közösségértelmezés szempontjából vizsgáltam, vagy az otthonszülést támogató civil szervezetek struktúrája és működése. Ezek és sok egyéb kérdés más szempontú, újabb kutatásokat igényelnek, amelyek reményeim szerint az elkövetkezendő években meg is valósulnak.

A kutatás eredményei

1. Elméleti megállapítások:

1.1. Az otthonszülés kérdését nem korlátozhatjuk pusztán az otthonszülés problematikájára, amely a hol, hogyan és kivel szüljük meg a gyermekünket kérdésre fókuszál, hanem el kell helyeznünk az otthonszülést a születés kultúrtörténetének folyamatában, amelyben hangsúlyos szerepet kapnak a nemi szerepek, a szakmai szocializáció és a rituális felügyelet kapcsán megfogalmazható hatalmi kérdések; figyelembe kell vennünk azon „tudásokat”, amelyek egy alternatív valóságmodell alapjait és legitimációját jelentik, amely egyben ferde tükröt tartva a fennálló globalista gondolkodásmód elé nemcsak megfogalmazza, hanem a gyakorlatban is megvalósítja annak kritikáját. Ez a

kritika közel sem csak a születés mikéntjét érinti, hanem a modern életmód számos területét. Ebben a kritikában jut kifejezésre a mechanikusan működő, dualista emberkép helyett az a holisztikus emberkép, amely nem csak a testet és a lelket, hanem az embert és a természetet, a szülésre vonatkoztatva pedig az anyát és a magzatot sem választja ketté. Ugyane logikához kapcsolódóan utasítja el az emberi viszonyokon eluralkodott tekintélyelvű hierarchiát, amely történelmi hagyományokkal rendelkezik mind a nemi viszonyokban, mind a hivatásrendben, mind az orvos-beteg kapcsolatban. Szintén – az előzőekhez logikusan kapcsolódóan – e kritika része a modern társadalom technokrata kényszerének felismerése és elutasítása, s a természetben való bizalom hangsúlyozása.

1.2. A modern életforma és modern nyugati értékrend által kidolgozott modern szüléskultúrától megkülönböztetendő *posztmodern szüléskultúra*nak nevezem az alternatív szülemódokat összegző, vagy azokat részben megvalósító megoldásokat. A leginkább önállósodott és nyugaton már intézményesült megoldás éppen az otthonszülés, amely a posztmodern szüléskultúra jellemző motívumait összegzi – noha korántsem mindig és mindenütt azonos módon. A posztmodern szülemódok *posztmodern bábát* igényelnek, amely a bábáság történetének legújabb állomását jelenti, nem pedig a hagyományos (*premodern*) bábák újrafelfedezését. Lényeges a modern otthonszülést (vagy a posztmodern szüléskultúrát) megkülönböztetni a hagyományos otthonszüléstől, noha nem csak az elítélő megnyilvánulásokban, hanem az otthonszülés pozitív interpretációjában is gyakoriak a párhuzamok – természetesen eltérő aspektusokat hangsúlyozva. (A *hagyományos otthonszülés* esetében az alapmotiváció a társadalmi norma kényszerítő ereje, a nő választási szabadságának és döntési lehetőségeinek csaknem teljes hiánya. A hagyományos vagy premodern bába feladata nem a szülésfelkészítésben, hanem inkább a szülés alatt, illetve a szülést követő gyermekágyi időszakban kap hangsúlyt.) A *modern otthonszülés* feltétele a bábáság posztmodern formájának elmélete és gyakorlata, annak megvalósulása, illetve az erre való társadalmi igény jelentkezése. A posztmodern bábáság egyik legfontosabb jellemzője a felkészítésben való főszerep, annak igénye, hogy a szülőpárt és hangsúlyosan a várandós nőt individuálisan, egyéni érdekeit és lehetőségeit szem előtt tartva önállóságra, tudatos szerepvállalásra és öntrenírozásra oktassa. Ez alapvetően egy biológiai ismeretanyag átadását és mély pszichológiai felkészítést jelent. Talán ez is megmagyarázza, hogy miért éppen a szülész-nőgyógyász és pszichológus Geréb Ágnes személyéhez kötődik az alternatív bábáság magyarországi kibontakozása.

1.3. A szülés alternatív módjaival foglalkozó – elsősorban brit és amerikai – szakirodalomban élesen megkülönböztetett *technokrata és holisztikus szülemodell* ellentéte hazánkban sokkal inkább elméleti, mint gyakorlati síkon éleződött ki. Ezt egyik szinten megmagyarázzák a honi egészségügy finansziális-technikai problémái (ami nem tette lehetővé a szülés tökéletes gépesítését), a másik szinten pedig az Ulrich Beck által az ipari társadalom feudális rendi termékének nevezett patriarchális és paternalista rendszernek a politika és a gazdaság által támogatott fenntartása és erősítése járul hozzá a szülés elméleti mozdulatlanágához.

1.4. Úgy vélem, hogy az otthonszülés elfogadásáról szóló vita alapvetően kognitív konfliktusként értelmezhető. Ez a konfliktus egyrészt a szakmai szocializáció kényszerítő hatásaiból merítkezik, másrészt posztszocialista gondolkodásunk azon hangsúlyos eleméből, amely a kollektív identitást az egyéni identitás fölé rendeli, megőrizve a patriarchális hierarchia rendjét, harmadrészt az orvoslásban uralkodó tudományos gondolkodásmód formáiból, amely még erősen támaszkodik az anekdotikus és a szaktekintélyen alapuló véleményekre (*expert opinion*), amellyel ütközik a bizonyítékokon alapuló orvoslás (*evidence-based medicine*) követelménye. A preferált minták, amelyek a nemi szerepekkel, a generációváltásban megjelenő kulturális konfliktusokkal, illetve a történelmi-politikai

helyzetből, ideológiából táplálkozó értékekkel vannak összefüggésben, értékkonfliktusként jelentkeznek.

1.5. Az értékek a szülés rítusaiban, illetve annak hiányában manifesztálódnak. A technokrata szüléskultúra (a hagyományos kultúrákhoz hasonlóan) szigorúan ritualizálja a szülést, egyrészt, hogy társadalmassítsa, és ezáltal ellenőrizhetővé tegye a kiszámíthatatlan természeti folyamatokat, másrészt, hogy a hatalom birtokosai megerősítsék hatalmi pozíciójukat és ehhez kapcsolódó értékeiket, harmadrészt pedig azért, hogy ebből kifolyólag biztosítsa a társadalmi rend állandóságát. Az otthoni szülés elvi háttérét adó holisztikus szülésmodell követői – noha nyilván tökéletesen kizárni nem képesek – tudatosan tartózkodnak a ritualizációtól (legalábbis a szülés folyamatát illetően), mert céljukat, a nő öntörvényű, természetes ösztönei irányította szülést véleményük szerint gátolja mindenfajta ritualizáció, s a résztvevők közötti hangsúlyozott egyenrangúság sem igényel megerősítést.

1.6. Megvizsgálva a már említett internetes fórumokat, igazolást nyert az az általánosan megfogalmazott tézis, hogy az otthoni szülésről szóló vita a laikusok szintjén is elsősorban értékkonfliktusként értelmezhető, ahol a feleket elsősorban a szociális versengés motiválja (ahol a tekintély megszerzése a cél), eredménye pedig a csoportidentitás erősödése. A felszínes, szegényes, téves- és félinformációkon alapuló kommunikáció gyakran csak elmélyíti a konfliktust, a saját csoporthoz tartozó megnyilvánulások pedig az adott oldalon állók igazát erősítik. A diskurzus sekélyességét nem az egyes gondolatok, hozzászólások adják, hanem a valóságos párbeszéd tökéletes hiánya. Mindent összevetve – a diskurzusok alapján – a kompromisszumkészség elsősorban az ellenzőkből hiányzik, ami azzal magyarázható, hogy rájuk hárul az új, az idegen, a „más” szemléletmód megértése. A csoportidentitással, csoportközi előítéletekkel, a versengéssel összefüggő okok a laikus vita szintjén sem engedik meg a bepillantást a másik valóságába, mert más kiindulóponttal rendelkeznek, más mögöttes jelentést tulajdonítanak a kulcsszavaknak, más realitások jelentik a legitimitáció alapját, és természetesen mert más tapasztalattal rendelkeznek.

2. Az otthoni szülők társadalmi jellemzői

Az „országos adatok” és saját adataim alapján az otthoni szülőkre vonatkozó néhány társadalmi jellemző kirajzolódott. Az országos adatok szerint az otthoni szülés jellemzően a fővárosban és Pest megyében domináns (Bp: 35%, P.m: 21%). Országos szinten is jellemző, hogy az otthoni szülők között túlreprezentált az értelmiség (országos: 60%, saját: 70%), az is elsősorban a főváros környékén összpontosul. A felsőfokú végzettségűeknél 2-3 gyermek a jellemző, a 4-5 gyerek pedig szintén inkább jellemző a fővárosi és pest megyei otthoni szülő családokra, mint Magyarország más régióira. Saját mintámban a két- (19 fő: 38 %) és háromgyerekesek (15 fő: 30 %) domináltak, noha azóta tudok további gyerekek születéséről. Általánosságban elmondható, hogy az otthoni szülő nők inkább házasságban élnek, mint nem. Lokális tekintetben újfent eltéréseket találunk. Az összes otthoni szülés esetében 67,5 % él házasságban, 26,8 % pedig hajadon volt, amikor 2008-ban gyermeke megszületett. Nyolcan elváltak (5,5 %). Az adatokból általánosságban az is megállapítható, hogy minél több a gyerek, annál nagyobb a valószínűsége, hogy az anya házasságban él. Saját mintámban a nők 84 %-a (42 fő) élt házasságban az interjú idején, egy nő (2 %) vált el, 14 százalékuk pedig hajadon. Utóbbi hét főt jelent, akikből öt élettársi kapcsolatban él gyermeke apjával. Azóta négy házasságról biztosan tudom, hogy felbomlott. Budapest és Pest megye tehát az otthoni szülés szempontjából kiemelt területnek tűnik, ami magyarázható egyrészt az otthoni szülésben segítő szakemberek közelségével, a magasabb iskolázottsággal és a nagyvárosi életforma mintaadó szerepével.

3. Az empirikus kutatásból nyert megállapítások

3.1. Saját kutatásom alanyai valamennyien a technokrata szülésmodell egyes részleteit vagy annak általános felfogását megkérdőjelezve jutottak el az otthonszülés lehetőségének információjához, s ezen az úton elindulva ismerkedtek meg az ideológiával és a gyakorlattal. Nyolcvan százalékuk saját születe előtt nem ismert senkit, aki otthon szült volna, s a maradék húsz százaléknak sem volt közelebbi ismerete róla. A döntés tehát mindig egy keresés eredménye volt, amely személyes beszélgetéseket, a népszerű szülészeti irodalom, ritkábban szakirodalom olvasását jelentette. A szervezett felkészítés az így megalapozott ismereteket tereli közös tudáskeretbe, amely már konkrét tudományos kutatásokra hivatkozik, és újabb kérdések felvetésére buzdít. A motiváció alapjait négy, egymást olykor átfedő kategóriába lehet sorolni: ezek a természetes életmódra való törekvés, a szabad döntés igénye, a háborítatlan szülés iránti vágy és a technokrata szülészkultúra elutasítása. Az otthonszülők önreprerentációja szerint ebben a sorrendben.

3.2. Az otthonszülő nők narratíváiban a nőiség kiteljesedését az anyaság jelenti. Ez nem csak a szülést és az anyai gondoskodást jelenti, hanem a várandós-létet is. Ezt a tudást a női lét kizárólagos tudásaként értelmezik, amely ennél fogva női segítő igényel. Ez a tudás számukra a születek által összegződik és kap megerősítést, ezért is lényeges annak minősége. Saját tapasztalatra is hivatkozva állítják, hogy a szülés természetes ereje, amely segíti a nőt a vajúdasban, csak háborítatlan körülmények között képes megjelenni. Ezt a tapasztalatot gyakran a megváltozott tudatállapottal azonosítják. Az erről való tudás alapját elsősorban Michel Odent francia szülészorvos kutatásai jelentik, s általában is jellemző, hogy a legitimáció mindig tudományos jellegű.

3.3. Az otthonszülő nők a születés minőségét az anya-gyermek kapcsolat optimális alakulásával és a társadalom életminőségével hozzák párhuzamba. A magzat szempontjainak előtérbe helyezése (ami elsősorban nem a biztonságról, hanem a minőségről szól – és itt fontos, hogy a biztonság kérdését is másként értelmezik, mint a professzionális szülészeti) elsősorban egy másik francia szülészorvos, Frederick Leboyer munkáiból merít ihletet. A magzat egyéniségének – ember voltának – hangsúlyozása szoros kapcsolatban áll az otthonszülők által preferált gyereknevelési elvekkkel, amelyek alapmotívuma szintén a gyermek igényeihez való alkalmazkodás, illetve az egyéniség kibontakoztatása. Ez rendszerint differenciált oktatási rendszert igényel.

3.4. Az otthon szülő nők jóval nagyobb eséllyel szoptatják hosszú időn keresztül gyermeküket, mint az országos átlag. (Országosan a nőknek csupán 37 százaléka szoptatja még a gyermekét hat hónapos korában /fél éves korig a kizárólagos szoptatást javasolják a laktációs tanácsadók/. Saját kutatásomban valamennyi nő szoptatott még a gyermek fél éves korában, 20 nő (40%) a gyermek másfél éves koráig szoptatott, 17 (34%) a gyermek két éves koráig, 10 (20%) azon túl is, s csupán hárman hagyták abba a szoptatást a gyermek másfél éves kora előtt, aminek minden esetben külső oka volt.) Ez elsősorban a természetességgel való speciális kapcsolattal magyarázható, másfelől az anya-gyermek viszony kölcsönösségét hangsúlyozó szemléletnek.

3.5. Az otthon szülő nők magukat individuálisan nem tartják egy közösség tagjának, ám feltételezik, hogy más otthonszülők tagjai az otthonszülés okán összekovácsolódott közösségeknek. Ugyanakkor lelki közösséget éreznek azokkal, akik hasonlóképpen gondolkodnak a szülésről. Mindamelllett a jelenlévő kölcsönös segítségnyújtás és a közösen megfogalmazott célok alapján merem az otthonszülőket a wellmani „személyes hálózati közösségként” jellemezni (vö. Wellman 1999).

3.6. Az otthonszülők egészség- és testképe erőteljesen hangsúlyozza a természetességet, mint értéket, ami elvben éles ellentétben áll a fogyasztói társadalom fogyasztáskultúrájával, ám szükségszerűen mégis annak részévé válik. Az alternatív szemléletű igények kielégítése

egy más paradigmán nyugvó, de gazdasági viszonyok között érvényesülő kiszolgálópiacot hív életre (homeopata gyógyszerművek, -orvosok, biotermékek, mesterséges összetevőket mellőző termékek, alternatív szemléletű szolgáltatások), amelynek az otthonülő családok fogyasztóivá válnak.

3.7. Az otthonülő nők transzcendenssel való kapcsolatára jellemző a vallási pluralizmus és a vallási privatizáció, amely intézményellenes attitűddel társul(hat). Mindamalatt nagy valószínűséggel jelen van az otthonülő nők életében a transzcendens, ám az már előzetes szocializációjuk és egyéni tapasztalatuk függvénye, hogy ezt az erőt milyen formában képzelik el.

4. *Otthonülő, mint társadalmi jelenség. Tanulságok.*

4.1. Az otthonülő elméleti háttérét adó holisztikus szemléletmód jelen pillanatban főként az alternatív életforma-mozgalmak, az ökológiai mozgalmak, illetve az ökofeminista mozgalmak mondanivalójával áll kapcsolatban, noha az otthonülő mozgalmak szervezeti szinten nem feltétlenül képezi ez utóbbi mozgalmak részét. Szintén fontos a kapcsolat az új feminista mozgalmakkal, amelyek szerint a feladat már nem csak a funkcionális nemi egyenlőség megteremtése, hogy a nőt a férfival egyenrangú szereplőként ismerje el a társadalom, ne érje neme okán hátrányos megkülönböztetés a szakmai- és közéletben, illetve hogy a munka és az anyaság intézményesen is összeegyeztethető legyen, hanem az is, hogy az anyaság éppen olyan társadalmi megbecsülést kapjon, mint a termelő munka bármely más formája. Ez a megközelítés feloldja a társadalmi nem kutatását sokáig uraló dilemmát, amely nem tudta összeegyeztetni a gazdaság és a társadalmi nem rendszereit.

4.2. Az otthonülő témája alapvetően női problémának tűnik, hisz a nők világképét, érzéseit, elképzeléseit tükrözi. Kutatói, szószólói többnyire nők, női tudásról és reprezentációról van szó. Akik azonban a szülés módjának kérdéseiben döntenek, többnyire férfiak. Ez az ellentmondás akár egyértelmű feminista témává is tehetné a problémát, ám véleményem szerint ha pusztán a férfi-ellenőrzés kritikájaként értelmezzük az otthonülüést, úgy csak a felszínt érintjük. Az otthonülő a szülésről és a születésről szól, olyan kérdéseket feszeget, amelyek *általában* szólnak a születés minőségéről, illetve annak hosszú távú következményeiről. A tény, hogy a szülő nő a szülést női feladatként fogja fel, önmagában még nem elégséges ahhoz, hogy a témát kizárólag feminista elméletként definiáljuk. Egyfelől azért nem, mert a szülés kérdéskörének effajta dimenziója soha nem volt témája egyik feminista irányzatnak sem, másfelől azért sem, mert a szülés férfiak általi felügyelete az emberiség történelmének igen rövid szakaszát jellemzi, így itt nem annyira egy tradicionális szemlélet átalakításáról, hanem egy viszonylag újkeletű szemlélet ellen való lázadásról van szó. Ez persze nem jelenti azt, hogy a szülés felügyeletének modern szemlélete ne vált volna mára maga is hagyománnyá, s hogy az otthonülő esetében ne bizonyos női jogok kivívása lenne a cél, ami szemben áll az előbbi hagyománnyal. Ebből a szempontból tehát a téma feltétlenül feminista. Másfelől vizsgálva a kérdést azonban itt nem a nők magukért való joga forog kockán, hanem a társadalom reprodukciójának minősége, amely mint ilyen, már semmi esetre sem tekinthető nemspecifikus problémának. A megosztást csupán az élezi ki, hogy a szülés eseménye biológiai törvényszerűségek folytán a nők hatáskörébe tartozik, ám ennek kulturális – és politikai felügyelete – már társadalmi konstrukció. Az általános emberi (állampolgári), azon belül női jogok követelése az otthonülő esetében túlmutat az anyaságon. A választás lehetőségének követelése, az anyai érzés és cselekvés pozitív hangsúlyozása, az ösztönszerű tudás felértékelése mind a *magzatról* szól. A magzat biztonságáról, zavartalan fejlődéséről, pszichológiai egyensúlyáról, vagyis a biológiai és társadalmi reprodukció egészséges és jövőorientált produktumáról. A hosszú távú és holisztikus gondolkodásmód, illetve a társadalmi felelősségvállalás olyan értékek, amelyek

egyértelműen jellemzik az otthonszülők anyaságról szóló képzeiteit. Ebben a megközelítésben az anyaságot sokkal inkább eszköznek tekintik egy magasabb rendű cél – a gyermekszülés – eléréséhez, mint végső célnak. Az anyaság kérdése így módon a gyermekén keresztül tükröződik vissza, noha ez nyilvánvalóan nem pusztán az otthonszülők felfogásának sajátossága. Ugyanakkor rávilágít arra, hogy felfogásukban az anyaság értéke elsősorban nem az életadó *szerepben*, hanem az életadás *céljában* és *lehetséges módjában* van. S noha a gyermek maga is a női léthez kötött, társadalmi szempontból már korántsem értelmezhetjük a róla való gondolkodást és gondoskodást kizárólag női kiváltsággként. Mivel ez a szemlélet a hétköznapi reprezentációban nem köthető közvetlenül az otthonszüléshez, a laikus olvasatban az otthonszülés kimerül a radikális feminizmus értelmezésben. Az otthonszülés tehát véleményem szerint pontosabban definiálható nemspecifikus (gender-specifikus) társadalomkritikaként, mint feminista szemléletként, noha maga a tény, hogy a kritika női tapasztalaton és női cselekvésen alapszik, indokoltá teszi a feminista kategória használatát is.

4.3. Az otthonszülés mozgalma nem pusztán a szülés-születés technokrata módja ellen lép fel, hanem általános társadalomkritikát is megfogalmaz a fennálló intézményrendszerrel kapcsolatban. Ez az intézményrendszer a modern társadalom azon típusát jelenti, ahol – Magyarországon legalábbis – a szocialista örökség még ma sem engedi kibontakozni a választás valós lehetőségeit, s nem alakult ki a bizalom az állam és az állampolgár között egyik irányban sem. Az otthonszülés mozgalma tehát katalizátorként értelmezhető egy, a szülés és születés minőségét feszegető társadalmi és szakmai diskurzusban, amely azonban egyelőre a civil érdekeket és értékeket még másodrangú tételként kezeli. Az otthonszülők részéről a fennálló hatalmi rend és a hatalom legitimitási módjának elutasítása egyfajta kivonulásban nyilvánul meg. A kivonulás jelenti a szülés intézményes kereteiből, ezáltal a hitelesnek elismert hatalmi erőviszonyok hálójából való kivonulást, amely az otthonszülők esetében – mivel az otthonszülést egy életmód-stratégia részeként definiáltuk –, az életvitel más területén is kivonulást jelent: a professzionális, hivatalosan támogatott gyógyítás kizárólagosságából, a többség számára elérhető, így a többség részéről elfogadott oktatási rendszerből, illetve a fogyasztói kultúra kényszerítő hatása alól.

4.4. Az otthonszülés mozgalmának önállósodási törekvései felszínre hozzák a magyar társadalom centralizált, bürokratikus, hierarchizált intézményrendszerének ellentmondásait, amelyekről a modernizmus kritikusaí úgy tartják, hogy lehetetlenné teszik az öngazgató, közvetlen demokrácia kialakulását. A mozgalom pusztá létezése felhívja a figyelmet a modern társadalomban érzékelhető elidegenedési folyamatokra nemcsak ember és ember között, hanem az ember és a természet, illetve az ember és önmaga között. Továbbá rámutat az erőszak bizonyos intézményesített formáira, amely a holisztikus szülésmodell szemében a technokrata szülésrituálékban, mint a rituális erőszak megjelenésében érhető tetten.

4.5. A modern, industrializált kultúrákat jellemző technokrata szülésmodell immáron hagyományosan modern értékeket képvisel, amely intézményesülése folytán gyakorolja a hatalmat. A technokrata szülésmodell képviselő modern orvostudomány általa előírt emberkép, magzatfelfogás, nőkép, hatalomfelfogás és az ehhez kapcsolódó és azt kiszolgáló szülészmód kötelező érvénye a szocializáción keresztül interiorizálódik. Ahogy azonban a politikai légkör változásainak nyomán felbukkan egy konkurens szülésmodell, amely eltérő emberképen, magzatfelfogáson, nőképen és hatalomfelfogáson nyugszik, az intézményességre hivatkozó legitimitáció érvényét veszti, hiszen akarva-akaratlan a másik oldalon is megkezdődik az intézményesülés. Ez az értékkonfliktus logikusan vezet a hatalom birtokosainak ellenállásához, így az értékkonfliktus érdekkonfliktussá válik, és megkezdődik a foucault-i „háború”, amely a hatalom valódi természetének és megnyilvánulási formájának szükségszerű formája. A háború mindig szélsőséges kilengésekkel és vérvesztéssel jár, s ebben a háborúban Geréb Ágnes státuszának hivatalos meghatározása (független bába vagy „kuruzsló”) központi kategóriát jelent, hiszen személye – noha ez ellen ő mindig tiltakozik –

Magyarországon egyet jelent az otthon születés eszméjével. Vagyis, amennyiben orvosszakmai alapon elítélhető, bábai hitelessége is szertefoszlik a laikus közvélemény szemében (noha jobbára nem tesznek különbséget a két szakmai szerepe között), s a hivatalos szülemódok – ha csak időlegesen is – visszanyerik hatalmi pozíciójukat. Amennyiben azonban továbbra is a posztmodern bábáság szimbóluma marad, támogatói köre pedig szép lassan kibővül, úgy veszíti el kizárólagosságát a hatalom birtokosai által meghatározott szemlélet, ami Habermas szavaival élve „szubjektivizálódik”. Ez pedig szükségesé tenné az alternatív látásmódok tudományos kritikáját, ami mindeközéig nem történt meg.

A hivatkozott irodalom

- Davis-Floyd, Robbie: *Birth as an American Rite of Passage*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2003
- Davis-Floyd, Robbie - Franklin, Sarah: *On Reproduction*. Sage Encyclopedia of Anthropology. Sage Publications, 2005
- Davis-Floyd, Robbie – Sargent, Carolin (eds): *Childbirth and Authoritative Knowledge Crosscultural Perspectives*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1997
- Kitzinger, Sheila: *Rediscovering Birth*. London: Little Brown, 2000
- Kitzinger, Sheila: *The Politics of Birth*. Edinburgh: Elsevier, 2005
- Klassen, Pamela: *Blessed Events: Home Birth and Religion in America*. Princeton: Princeton University Press, 2001
- Wellman, Barry: The Network Community. In: Wellman, B. (ed): *Networks in the Global Village*. Boulder: Westview Press, 1999

Az otthon születéssel kapcsolatos tudományos közleményeim

- 2007 „Holnap szülünk, anyuka!” A szülés, mint a női identitás megjelenítése. *Ethnographia* 2007(4): 379-386
- 2008 Az otthon születés metamorfózisai. In: Bene – Sarlós - Vitári: *Kutatási Füzetek 13*. Pécsi Tudományegyetem BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola. pp. 135-154.
- 2011 A születés nézőpontjai. Az otthon születés antropológiai értelmezése. *Szellem és tudomány*. 2011(1): 107-124.
- 2011 Értékrendek háborúja. Otthon születés Magyarországon. *Embertárs* 2010(4): 318-334.
- 2011 The Secret Garden of Woman. *Acta Ethnographica Hungarica* 2011/56: 211-225

Az otthon születéssel kapcsolatos tudományos előadásaim

A szülés, mint a női identitás megjelenítése

2006. 04. 7-8.: A női szubjektum – a nő mint szubjektum. Interdiszciplináris konferencia a Debreceni Egyetem Angol–Amerikai Intézetének szervezésében.

A szülés és a nemi identitás.

2007. 05. 07. Születés Hete. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Lehetőségek, gyakorlatok, új felfogások és tendenciák a szülészetben.

2009. 05. 15. Szimbiózis Napok, Budapest